

UNIVERSUL LITERAR

Supt conducerea D-lui N. IORGA

IOAN SLAVICI

345

† Ioan Slavici

de N. IORGA

Greșelile omului politic nu se mai discută la moartea lui; ele trec în domeniul istoriei, care nu iartă, când judecă în afară de patimile momentului, dar în același timp și explică, puind pe fiecare în mediul epocii sale, în acele împrejurări în care a trăit și în mișcarea curenților de care a fost împins și condus.

Fericit însă e acela, care, în afară de direcția politică pe care în conștiința sa, ori, din nenorocire, după interesele sale, a trebuit s'o urmeze, a dat rostire sufletului său, în clipele cele mai însemnate ale lui, în formele durabile ale literaturii.

Cu ce sentiment de răspingere s'ar apropia cineva, de amintirea lui Ioan Slavici, dacă ar ținea samă numai de atitudinea lui dușmănoasă față de programul, neapărat, de unire a tuturor Românilor, de serviciile de sclav pe care le-a adus armatei de ocupație prin scrișul său, de injuriile cu care acel care a dispărut astăzi le-a adresat celor cari, după putința lor, au luptat pentru izbînda drepțului românesc!

Dar cît de mult se dă în urmă—și tot mai în urmă va rămînea cu vremea—vinovatul politic din vremea marelui războiu cînd apare opera de tinerețe și maturitate a scriitorului!

În vremea cînd se căuta fără succes, de ideologi și sentimentali cu scrisul ușor și fără durată, formula vieții noastre populare în deosebitele ținuturi, cînd tot mai palid în zorzoanele lui se făcea «țeranul român» «descoperit» de Alexandri din așa-zisele lui «poesii populare», acest fiu de țeran din părțile Ardealului, Sîrbu după numele său adevărat, Slavici într'un limbaj mai «savant», a știut—poate influențat

de un Auerbach, povestitorul german al vieții dela țară germane, căci Rosegger Tirolesul nu apăruse încă la orizont și nu era vorba de idilele lui Bjoernsterne Bjoernson—să deie cetitorilor revistei junimiștilor sucule tare și gustos al adevăratei vieți populare, așa cum o văzuse, o trăise în Ținutul său de naștere.

Țeranii lui Slavici, adevărați și energici, au intrat biruitori în literatura românească. Vorba lor puțină și apăsată, exprimînd sentimente, cînd dîrze, cînd duioase, dar totdeauna de o mare demnitate umană, chiar și cînd erau aduși pe cărările păcatului, dădea nuvelei românești o

înfățișare de realitate dramatică necunoscută până atunci. Se vedea întăia oară că nu e de nevoie să crezi un țeran nonexistent pentru a te mîndri cu dînsul, că se poate trezi interesul și produce considerația fără a trece cu un pas dincolo de marginile realității.

Și tot odată fostul seminarist făcea «preoție» și în acest scris de imaginație al său. Din toate aceste curențe și mișcări se desfăcea o impresie de sănătate morală, robustă și discretă, care n'avea nevoie să întrebuinteze mijloacele predicilor sarbede și bodogănelilor ipocrite.

Opera de atunci a lui Slavici este o contribuție esențială la educația poporului românesc. N'am așteptat moartea autorului pentru a o spune.

PESCARI

*Au pornit corăbiile 'n larg
În noaptea coborîtă peste 'ntînderi
Iar valurile 'n asprele destînderi
De stîncă 'ntunecimilor se sparg.*

*Pe cheiul mut și gîl ca un păcat,
Privind la ceru 'ntunecat și greu,
Un vagabond certat cu Dumnezeu
Frămîntă 'n dinți un cînt tărăgănat.*

*Vîntul poartă noaptea peste zări
— O mensă plasă de pescar, —
Cînd, la tîrm, schipurile de far
Se-aprind ca niște tainice chemări*

*Și portul a rămas acum pustiu,
Goelanzii, prinși pe ape, adorm,
Și în decorul mort și uniform
Doar sufletul adîncului e viu...*

*Corăbiile-au ajuns de mult în larg
Și goelanzii zboară 'n jurul lor
De parc'ar fi un suflet călător.
Însîngerat pe fece catarg.*

*Pescarii dau năvoadele la fund
Și mușchii de oțel nervos se 'ntind*

*Pe cina in ochii 'ntunecați se-aprind
Nădejdi in golul apelor rotund...*

*Și urmărind pe gânduri val cu val,
In așteptarea celor ce-au plecat,
Neveste stau cu ochiul încordat,
Ca niște stinci înfipte lingă mal...*

Dem. Gălman

BALZAC

de Ion Sân-Giorgiu

A aparținut mării generații a uriașilor scrisului. Alături de Hugo și Dumas, Balzac apare și el acum, după aproape un secol de la moartea sa, ca un atlet al condeiului. Opera sa e înainte de toate masivă, cuprinzând în ea voința îndrăzită a unui mare fantast de a crea o nouă realitate. Căci lumea de eroi și eroine a romanelor sale era pentru Balzac cea mai autentică dintre realități.

În această privință Balzac e într'adevăr un romantic. Imaginația sa înfierbîntată și în veșnică creștere îl face să creeze o lume nouă, pătimașă și bizară, un nesfârșit caleidoscop de tipuri care luptă cu viața, dar pe care el le socotește mai reale decît realitatea însăși. El pune jocul imaginației sale mai presus de toate adevărurile crude ale vieții care-l trezesc uneori din minunatele sale visiuni.

A fost toată viața un rob al fantasiei sale. Îndrăgostit de bani, li-a simțit obsesia până la demență și a crezut că i va putea crea și stăpîni, pe cînd realitatea îl afunda în cele mai tragice datorii. În toate romanele teroarea banului îl urmărește și-l ajută uneori să creeze adevărate figuri mitice, ca Gobsek de pildă. Insetat de afaceri, avînd credința că ar izbindi să iasă din mediocritatea sărăciei sale, imaginația sa optimistă îl amestecă în afaceri de editură și tipografie care-l

duc pe marginea ruinei și-l fac să-și prefacă scrisul său drag într'o muncă silită pentru plata unor interminabile datorii.

Dacă a putut rezista la atîtea înfrîngeri materiale și, la începutul carierei sale de poet, la atîtea înfrîngeri morale, aceasta se datorește tot acestei fantasii bogate care îi clădia poetului atîtea locuri minunate de refugiu și o lume pe care el o putea însfîrșit domina. Era atît de obsedat de lumea pe care o crea pentru romanele sale, încît vorbea despre eroii săi ca despre ființe existente, la ale caror dureri și bucurii lua parte. Cine nu cunoaște oare celebra anecdotă a lui Jules Sandeau, care, într'o zi, vorbind cu Balzac despre sora sa bolnavă, acesta îl întrerupse zicînd: «Toate astea foarte bune, dragul meu, dar să ne 'ntoarcem acum la realitate și să vorbim de Eugénie Grandet».

Plăsmuirile imaginației sale erau pentru el realitatea, nu viața însăși din care își aduna numai elementele pentru crearea acestei realități.

De aceia Balzac, fără a fi un artist, e un mare poet. El a creat o lume în care credea și pe care desprinzînd-o din imaginația sa haotică, a știut să o individualizeze și s'o concretizeze într'o nouă realitate. Aici se întilnește romantismul cu realismul său. El e prefacerea plăsmuirilor imaginației în forme concrete și reale. Elanul său

romantic și jocul imaginației sale nu aveau alt scop decît acela de a crea o lume reală, vie, concretă, puternic înche-gată. Se poate oare o concepție mai romantică decît aceea a Comediei Umane, care trebuia să fie un fel «istorie naturală a omului» și care deveni fragmentul unei fresce a vieții contemporane franceze? Și totuși în realizările unei Eugénie Grandet sau unui Père Goriot cît simț al realității, cîtă precizie în detaliu, ce desăvîrșită înche-gare a tipurilor, ce meticulo-los spirit de observație! Acesta era Balzac; un fantast și totodată un neîntrecut cunoscător al realităților vieții. Fire proteică, imaginația sa îl ajută să se transpuie în toate situațiile și să întrupeze toate tipurile, de la femeia castă și sentimentală, până la avarul îndrăgostit de banii săi ascunși. Marea sa bogăție de tipuri și de situații din romanele sale se explică tocmai prin acest temperament proteic care-i îngăduia să trăiască puținel din tragedia și comedia fiecărui dintre eroii săi.

Toată această lume pe care o plăsmuia imaginația lui Balzac ar fi rămas un joc al fantasiei sale fără uriașa sa putere de muncă. El a știut să-și stăpînească imaginația și s'o concretizeze pe hîrtie. Excesiv ca'n concepțiile sale a fost și la lucru. Balzac lucra uneori trei luni fără întrerupere, închis în odaia sa de lucru, fumînd și bînd cafea și scriind fără răgaz cîte unsprezece la șaisprezece ore pe zi. Și nu era aceasta o muncă ușoară, un joc stilistic, o simplă improvizare ca la Victor Hugo, de pildă, ci o neîncetată refacere și prefacere a aceluiași manuscris, care mergea până la terorizarea tipografilor cari aveau groază de corecturile hieroglifice ale lui Balzac.

Dar numai astfel Balzac a putut ajunge la cele optzeci de volume pe care le-a scris și care

închid în ele, nu numai frământarea unui suflet, dar oglinda adevăratii Francii de pe la 1830—1850. Balzac a fost un mare poet, căci a știut să plăsmuiască o lume nouă și totuși caracteristică pentru epoca din care a fost desprinsă. N'a fost un artist. Cu toată patima sa pentru poezie, cu toată setea sa pentru artă, cu toată mania sa de a colecționa tablouri și statuete, cu toată încăpăținarea sa de a-și reface de zeci de ori un manuscris, Balzac n'a putut fi un stilist. Imaginația sa fierbinte era mai puternică de cât posibilitățile sale de realizare stilistică. Munca sa uriașă s'a lovit totdeauna de inegalitatea compoziției și stilului său, în care, cum spune Taine, fiecare găsește ceva ce-l interesează și-l stăpânește, toți însă caută zădarnic impecabila formă pe care numai marea artă o poate împlini.

Balzac și a dat sama de această imperfecție și poate de aceia munca sa excesivă, pentru a dovedi prin masivitate ceia nu putuse împlini prin detalii, munca destrăbălată și sălbatică care l-a ucis după o dureroasă descompunere a uriașei sale făpturi în noaptea de 18 August 1850.

In toamna aceasta se împlinesc douăzeci de ani dela apariția revistei literare „Ramuri” al cărui director este astăzi d. N. Iorga.

Pentru aceasta s'a hotărât punerea de pe acum supt tipar a unui volum sărbătoresc.

Volumul va fi tipărit în condițiuni tehnice neobișnute și în cele 300 pagini se intenționează stringerea tuturor colaboratorilor de până acum ai „Ramurilor”.

Pentru aceasta redacția revistei face un călduros apel la vechii și noi colaboratori cu rugămintea de a trimete manuscrite, fotografii și semnături pe adresa: Institutul de arte grafice „Ramuri”, Craiova.

Honoré de Balzac

Luiz de Camoens

SONET

*O, suflete, tu ce te ai smuls curînd
Dintr'o viață tristă și pustie,
De-acum te odihnește 'n veșnicie.
Eu viața 'utregă mi-o trăiesc plîngînd.*

*Dar, dacă 'n noua lume 'n care ești
E 'ngăduiț să-ți mai aduci aminte
De dragostea ce-mi arde 'n ochi fierbinte,
Încearcă orișicînd să-ți amintești.*

*Și, dacă chinul meu că te-am pierdut,
Mînire pururi fără de sfîrșit,
Îți va trezi un gînd fugar spre mine,*

*Pe Dumnezeu cel veșnic, care-a vrut
Să zbori la cer, să-l rogi să fu răpit
În lumea ta, cum te-a răpit pe tine.*

Trad. de Al. Iacobescu

Sărăcuța de ea

de Ioan Slavici

Preotul încheiase slujba 'nvierii, se albia de ziua, și lumea cobora în sat întorcându-se dela biserica de pe coaste, — fiecare cu lumina-rea aprinsă 'n mină.

Se nimerise ca anul acesta Paștile să cadă tirziu, tocmai spre ziua de Sf. Gheorghe, și'n crîngul înverzît cîntau privighitorile, lunca era presărată cu flori, oile leșiseră dimpreună cu mielușei lor la pășune și răcoarea primăvăratecă te ademenea să ieși și să te duci departe prin livezi și peste cîmpii.

Curînd a 'nceput însă să cadă ici o picătură, colo alta, tot mai mari și tot mai dese, în cele din urmă a dat bunul Dumnezeu o ploică mănăoasă, care s'a întesit de-ți venia să te temi c'o să le strice oamenilor toată veselia de Paști.

Abia pe la amiază-zî s'a pornit un vînt, care a mai risipit norii, și copiii mai mici și mai mari, flăcăii și fetele, plîna chiar și babele și mosnegii au început să iasă, ca să ciocnească ouăle roșii, să-și petreacă 'n fel de fel de chipuri și să mai stea de vorbă după obiceiul păstrat din bătrîni.

Din sus de sat, la loc mai ridicat de unde se deschide vedere largă, se 'nalță 'n mijlocul unei grădini frumoase conacul boieresc, mai mult palat decît castel, case cu multe încăperi, încît te întrebai ce va fi făcînd boierul cu atîta lărgime.

În partea de spre sat, pe unde trecea drumul de țară, se afla un arg cerdac cu geamlîc, în care Lucica, fetița de vre-o patru ani a boierului, își petrecea timpul cînd n'avea voie să iasă la plimbare.

Pe la două după amiază se 'seninase, ce-i drept, dar mai rămăseseră pe ici pe colo băltoace și iarba era încă udă. Era umezeală 'n aier și despre plimbare nici vorbă nu putea să fie. Boierul a leșit dar în cerdac, ca să se încredințeze dacă geamurile sînt ori nu bine închise încît să nu poată trage din nici o parte.

Peste pușin a ieșit apoi Lucica dimpreună cu nemțoaica ei, o fetișcană de vre-o patru-spre-zece ani, care n'avea decît să-i fie Lucichii de urît îndrumînd-o cum are să-și petreacă timpul cu jucărelele ei care erau de tot multe și felurite.

A leșit în urmă și madama, o femeie mai bătrînoară, care avea purtarea ce grijă pentru bunăstarea rupească și sufletească a copiliței,

priveghind ca nu cumva să mănince cea ce nu-i priește, să fie atinsă de vre-un vînt mai aspru ori să iele apucături nepotrivite cu rangul părinților ei.

E 'nvederat că madama, femeie conștiincioasă, a examinat și ea cu toată luarea aminte geamurile, ca să fie bine închise.

— Fericit copil Lucica! — Ce n'avea dînsa acolo!? Jucărele pentru zece și mai mulți copii, încît n'avea decît să-și aleagă dintre ele după plac.

Erau acolo păpuși mai mici, mai mari și de tot mari, toate scumpe și frumoase. Erau saloane ca mese, cu scaune și cu canapele. Erau sufragerii cu fel de fel de taclîmuri și de vase. Erau mai ales animale, și elefanți, și cămile, și girafe, — ba lupi, ba lei, ba pisici, până chiar și iepuri cu urechile mari, — ca să-și aleagă după pofta inimii.

Și gingașă era Lucica, îmbrăcată numai în horbotă de cea scumpă, și supțirică și fragedă ca floarea de piersec, care se ofilește cînd e atinsă de o adiere mai aspră și nu-și mai vine în fire.

Mai era Lucica după toate acestea și o fire de tot duiosă și atît de cuminte, încît te mirai cum se poate ca un copil la urma urmelor mic să fie atît de cuminte, atît de bine crescut și de ascultător.

Nu doară că n'ar fi rivnit și ea ca ori și care muritor să-și facă acum o plăcere și apoi alta.

Se pomenise însă 'n lume stăpînită de gîndul, că nu are să se bucure de viață decît atunci, cînd vreau purtătorii de grijă ai ei, și așa cum lor le place.

„Madam, — întreba ea cînd îi era sete, — am voie să cer dela frailain un păhar cu apă?”

Dacă, din întimplare, madama era de părere că nu are să-și astîmpere setea, ea răbda, iar, dacă nu-i trecea setea, mai întreba peste citva timp, dar de băut nu bea decît atunci cînd i se dădea voie și atît cît i se ierta.

Acum ea se uita pe fereastră la copiii, cari se jucau pe afară, la aier curat și în bătaia vîntului. Unii, desculți, umblau prin băltoacele rămase în urma ploii, alții alergau prin iarba încă udă, iar alții scuturau pomii, ca să cadă stropii rămași pe ei, și toți ciocniau, cum se cuvine în ziua de Paști, ouăle

cele roșii, le curățiau și le mîncau cu multă poftă, mușcînd și din cozonacul cu lapte.

Lucica ar fi ciocnit și ea, dar n'avea cu cine, ar fi mîncat ou și ar fi mușcat din cozonacul cu lapte, dar n'avea voie, căci oul rece și cozonacul sînt mîncare grea, care nu face pentru dînsa. Era în dulapul din sufragerie și baclavaua, care îi plăcea mult, dar madama nu-i dădea decît o bucățică, — așa numai ca s'o guste, și ea-i ducea dorul.

Copiii se uitau și ei spre geamlîc și o vedeau așa — frumoasă și gingașă — parcă nici nu era ființă viețuitoare.

— „Ce răsfațată și cît de fericită e!” —, suspinau ei cuprinși de uimire.

— „Cît de fericiți sînt!” —, zicea însă și ea.

O, ce n'ar fi dat, dac'ar fi putut să se joace și ea cu ei la aler curat și în bătaia vîntului, — chiar și dacă n'ar fi umblat prin băltoace și n'ar fi alergat prin iarba udă. Știa însă prea bine că așa ceva nu se poate, și nici că mai întreba. Era mulțumită că poate să se uite pe fereastră și să-i vadă pe copiii fără ca să bage de samă madama, care era pierdută în citirea unui roman interesant, căci altfel ar fi trimis pe vruna dintre multele slugi boierești, ca să-i alunge de acolo pe obrasnicii și nespălații aceia de copii.

Dîndu-și sama despre aceasta, Lucica și-a luat una cite una păpușile și păpușelele, saloanele și sufrageriile, animalele de tot felul, jucărelele ei toate, și le-a înșirat în fața geamlîcului, ca să le vadă copiii și să se bucure și ei.

Acum, în ziua de Paști, se cuvenia așa ceva, fie chiar și fără voia madamei, și Lucica se simțea în adevăr fericită, atît de fericită, încît în cele din urmă și-a luat inima în dinți și-a întreat pe madama dacă are ori nu voie să ceară de la frailain să-i aducă fonograful și să-i cînte la el.

Un lucru mai lipsia pentru ca fericirea Lucicăi să fie deplină: să se deschidă fereastra ca să poată copiii să vadă și să audă bine. Lucrul acesta era însă cu desăvîrșire peste puțină: chiar și pentru ziua de Paști ar fi fost prea mult deodată.

În vremea aceasta boierul își făcuse obiceiuita plimbare călare — cu gîndul mereu la mult iubita lui fetiță, la care ținea, precum se zice, ca la lumina ochilor săi.

Cum Doamna se nu ție cînd atît suflet mai avea și el în lumea

aceasta. Părinții îi muriseră. Un frate mai mare al lui se prăpădise în urma unui duel. Cu sora sa se certase din cauza moștenirii răriașe dela părinți. Iar soția sa, muma Lucicăi, îi părăsise.

Rămaseră numai ei amândoi. Lucica și el, și era lucru firesc, ca, întors acasă, el înainte de toate la ea să alerge, ca să afle cum și-a petrecut timpul — acum în ziua de Paști:

— „Foarte bine! — Foarte bine! — răspunse ea. — M'am jucat cu copiii“.

Boierul se uita nedumirit în toate părțile, dar niciun copil nu vedea.

— „Cu cari copii?“ —, întrebă el.

— „Cu aceia!“ —, răspunse Lucica arătând la copiii adunați în fața glamlîcului.

Madama sări ca înțepată de viespi în picioare, Abia acum își dete seamă despre infamia copilului, care abusase de bunăvoința ei, ca să-și petreacă timpul cochetînd cu acei copii desculți, nespalați, ordinari și obraznici.

„Se vede teapa!“ —, zise ea în gîndul ei. — Copil născut din părinți cu adevărat nobili nu poate să prindă slăbiciune pentru asemenea lăpădături ale neamului omenesc.

Sluga boierească s'a dus acum, se'nțelege, să-și facă datoria, luîndu-i la goană pe copii, dar asta cam tîrziu, căci Lucica apucase să-și dea samă că e cu puțință să se bucure de viață și fără de voia madamei.

Cu gîndul mereu la baclavaua cea dulce, ea a pîndit prilejul să se furișeze în sufragerie, a pus un scaun lîngă dulap, s'a urcat pe scaun și a mîncat o bucățică, apoi o bucată și încă una, cît a putut pînă ce s'a săturat ca în ziua de Paști.

Nu prea era însă copila deprinsă a ti sătulă, și peste noapte o supără ceva la pîntecele ei cel delicat și n'o lăsa să doarmă. Știindu-se vinovată, ea se stăpînia și nici nu gemea, nici nu plîngea.

A doua zi de Paști ea era cu ochii stînși și chiar mai palidă decît de obicei.

Dac'ar fi cercetat mai de aproape, madama s'ar fi încredințat că are chiar li:bințeli.

„La aler curat și în bătaia vîntului!“ —, zicea boierul, și-a dat poruncă să pună calii la cupea.

Peste puțin s'a răsîndit însă. Prea era frumoasă ziua de primăvară; păcat ar fi fost s'o în:hdă în cușca aceea. Lucica a ieșit în

trăsură deschisă cu madama și cu frailain.

Era atît de bine și de frumos, dar din cînd în cînd adierea vîntului i se părea copilei prea aspră. Fiîndcă băltoacele secaseră și iarba nu mai era udă, madama i-a dat voie să între în livedea înflorită, iar ea a cules o floare, două, nu mai multe, și iar s'a urcat în trăsură.

Seara a fost chemat doctorul și acesta era de părerea că e la mij-

loc o mică răceală. Ziua următoare același doctor s'a încredințat, că e la mijloc și o mică indigestiune! Două zile în urmă au fînut trei medici un consult și au fost toți trei de acord că e grav cazul, iar Vineri înainte de Dumînica Tomii, Lucica s'a stîns cum se stînge candela din care s'a istovit undelelemnul.

Prea de tot era delicată pentru lumea plină de nevoi, în care ni petrecem noi viața.

Vremuri și oameni

„Biruința lui Vasile Grecu“

de I. Agîrbiceanu

Vasile Grecu rămase plimbîndu-se prin odaie. Din cînd în cînd arunca ochii la pachetul de pe masă. Vreme de vr'un ceas pașii lui sunară în odaia pustie. Apoi își luă pardesiul și porni. Dela ușă se întoarse: uitase pachetul după ce-l luă subsuoară, își văzu în cuier și pălăria. O puse în cap și deschise ușă în cele trei odăi goale, părăsite, pașii lui răsunară a pustiu. Pustiul era închegat parcă în aerul lor, și notarul trecea prin el rîpîndu-l cu pieptul. De-aici, din odăile acestea cu aier închis, a pătruns pustiul și în sufletul lui? Il simția zăcînd acolo ca ceața grea de pe o baltă. Ieși cu el în curtea primăriei, ieși cu el în stradă, porni cu el spre casă. Nici vorbă să se imprăstie! Dimpotrivă, era tot mai des și tot mai rece.

Dela o vreme avu senzația că pustiul nu mai încapă în el și începe să radieze afară, prin membre, prin cap, prin ochi mai ales. Și părea că o ceață se țese din el și pe drum, în jurul lui. O ceață sură, rece, prin care dibuia cu greu către casă.

Lampa era aprinsă și arunca o lumină palidă, în valuri fumurii prin ceața aceea. Cinele nu se mișcă din culcușul său.

Vilma cetia la masă, lîngă ferestra.

Vasile înaintă zimbînd și puse pachetul pe masă. Femeia nu văzu pachetul, rămase cu ochii la zimbetul lui.

— Ce-i cu tine? Ce ai?, îl întrebă Vilma, c'o sămîntă de spăimă în adîncul privirilor.

— N'am nimic. Sint puțin obosit. Am lucrat azi ca un bou. Dar nu vezi ce ți-am adus?, și el arătă spre masă.

— Ți l-a dat administratorul?
— Da! A sosit adineaori dela oraș.

— N'am putut merge cu el. Era beat, dormia buștean în căruță. O, ce scîrbă! Privirile ei începură să joace de nerăbdare, uitîndu-se la pachet.

— Voi ai să mergi și tu la oraș?
— Da, ne-am înțeles ieri după masă.

— Dar mie nu mi-ai spus nimic, nici aseară, nici azi dimineață.

— Pentru ce să te mai incurc și cu năcazurile mele? Ai tu destule pe cap. Numai de mi-ar fi trimis stofa ce-mi trebuie. Nici odată nu poți fi servit de-acasă ca atunci când vezi cu ochii.

Vorbele din urmă le spuse desfăcînd învâlșul de hirtie. Privirile ei deveniră adînci și clare, glasul fin, sonor ca totdeauna. Numai obrăjii i se impurpurau pe măsură ce despacheta.

Vasile Grecu o privia încremînit. Cum poate să o bînuiască de vr'un gînd rău? Nu o are supt ochi, nevinovată, curată ca o floare? Nu i-i milă lui să îngrămădească bînuieli pe un suflet atît de plîpînd? Vilma a auzit că administratorul merge la oraș, avea nevoie de o stofă, a voit să întrebuițeze prilejul să o cumpere. Voia să meargă însăși, dar s'a scîrbit de administratorul beat. Ce poate fi mai simplu?

Notarul se apropiă tiptil, și, pîndu-i ușor mîna pe umăr, privi stofa de mătase. Vilma o pipăi, o privi în lumină, o lipi de obraz.

— E moale și caldă. E dulce, zise ea, și privirile i se aprînseră. Îmi place. O să mi fac o hană... și în loc de orice definiție, ea trimise un sărut din gura mică viitoare toalete.

— Am aici material să-mi aranjez și alte două toalete! M'am dus veșnic cu desgust la cursul de croitorie, dar ce bine-mi pare acum că am învățat! Ce m'aș face dacă n'aș avea gust și n'aș ști să-mi tosoz o haină?

Vasile își luă, abia simțit, mîna de pe umărul ei.

— Și ce nevoie ai de-odată de trei toalete, una nouă și două modernizate? Te pregătești pentru vr'un bal?

Femeiușca se întoarse spre el și-l privi mirată:

— Cum, tu nu știi nimic?

— Ce să știu?

— Că vom avea oaspeți în Cozla. Administratorul nu ți-a spus nimic?

— Mi-a vorbit, dar nu de oaspeți, ci de prizonieri ruși.

— Și nu ți-a spus că vor veni cu ei și trei ofițeri, că vor fi stabili la noi un an—doi, poate până la sfîrșitul războiului?

— Poate să-mi fi spus, dar am uitat. Știu că mi-a vorbit de prizonieri ruși... Ba da, ai dreptate! Acum imi aduc aminte că m'a întrebat dacă n'am putea primi și noi în svartir pe unul din ofițeri.

Notarul simția că se înăbușă, dar știa că trebuie să meargă până la capăt.

— Și tu ce-ai răspuns?, întreabă Vilma, privind-l țintă în ochi, cu o așteptare arzătoare.

— Ce era să răspund? Că nu pot făgădui înainte de-a vorbi și cu tine. O săptămână două, e altceva. Dar un an—doi, —, aici trebuie să ne gândim.

— Cu cit vor sta mai mult, cu atît mai bine. Ne vom mai distra și noi! Cum? Tu mai stai încă pe gânduri?

— Aștept cuvîntul tău.

— Ei, nu gumi! Nu-mi arde mie de glumă acum. Știi că și'n rîndul trecut am avut ofițeri la noi. Și n'am avut să ne plîngem de nimic. Vasile, zise ea de-odată, apropiindu-se de el și punîndu-i mîndouă brațele ușoare, albe, pe ameri: „Tu nu simțesti nevoia unei schimbări?”

— Ce schimbare?

— Nici eu nu-mi pot da bine sama. Dar, cu viața uniformă pe care-o ducem, nu-ți pare ție că ești întemnițat în ceva greu și rece, în ceva neînțeles? Nu ți-ar plăcea să izbucnești din urita carapace care te ține închis, să te liberezi și să zbori spre viață? Doamne, nici eu nu știu cum să spun, ce simțesc! Mi-e dor de libertate, Vasile, Mi-e dor de viață!”

Și, de-odată, din inflăcărarea a

ceasta, căzu într'un plîns zguduitor, cu țipete, cu leșm. Bărbatul se năcăji vreme îndelungată s'o trezească la conștiință. Cît ținu convorbirea cu Vilma, el urmări de-aproape orice nuanță a glasului său, orice schimbare a feței. Îngheta de spaimă și invidia de bucurie după cum bănuia că simte păcatul sau nevinovăția din femeie. Dar la cuvintele din urmă ale Vilmei o lume întreagă se dărîmă în el, cu sunet mare, ca o clădire cu zeci de caturi. Dar lumea ce se dărîmă nu avea viață, nu era omogenă, —clădirea era făcută nu din material solid, ci din dărîmături puse unele peste altele, să intruchipeze, de formă, o clădire. S'a prăbușit cu sunet mare, dar a scăpat viața de-o minciună! Nu e nicio pagubă, niciun păcat!

Ceia ce Vasile Grecu nu putu înțelege într'un an și jumătate de căsnicie, pricepu, pătrunse acum, într'o clipă: „Sărmana copilă”, zise el, „ea nu m'a iubit niciodată!” E curată, e nevinovată, dar, a ghicit: e setoasă de viață, e setoasă de iubire. Și acum știu că nu eu îi voi putea-o da!”

El crezu că-și spuse cuvintele acestea fără nicio emoție pentru el, și nu băgă de sama lacrimile mute care-i cădeau din noaptea ochilor pe obraji, pe brațele pe pieptul Vilmei, făcînd sforțări să o trezească din leșm.

Vasile Grecu își dădea samă de-un singur lucru: că s'a făcut lumină, că niciodată nu-l va mai tulbura o întrebare în legătură cu problema de lingă el. Problema era deslegată: Vilma nu-l iubise nici odată! Iată talmăcirea simplă, firească, a întregii sale purtări, a vieții ei întregi de cînd trăiește supt acoperișul acestei case.

Tot ce a clădit el pentru a-și înălța un edificiu al înțelegerii ei, în care el să se simtă bine și liniștit, a fost clădit din neadevăr, din dărîmături. Dar nici el n'o iubise? Pica de dragul ei și numai închipuindu-și o în minte! Iubirea orbește pe om? A avut el nenorocirea să fie orb un an și jumătate?

Gîndurile-i treceau prin cap fără să-l mai poată tulbura. Încercă toate mijloacele s'o aducă la conștiință pe Vilma. Și, cînd ea deschise ochii, el nu-și putu reține un suspin de bucurie.

A trecut, nu-i nimic! N'are să se mai întimple, șoptia el.

— Cură, tu plîngi? De ce plîngi?, îl întrebă cu vocea obosită soția.

Vasile își duse batista la ochi. Nu simțise lacrimile. Simția nu-

mai o mișcă, o înduioșare fără de margini pentru puțintica ființă ce se ridicase pe divan și îl privia acum cu privirile acelea de-un dor adînc.

— Mi-a fost rău, nu-i așa?, întreabă Vilma.

— Da! Putintel! Ai plîns și tu. Dar nu-i nimic. Slavă Do'nului că a trecut! Și mai mult să nu mai plîngi, copilă! El o amenință dragut, ca pe un copil, cu degetul.

Nicicînd nu s'a simțit așa de liber, așa de intim cu Vilma ca acum. Ea îl privia mirată. Simția și ea schimbarea. N'o mai privia ca pe soție, cu dragostea unei ori pătimașă, alte ori temătoare, n'o mai privia, mai ales, ca pe o problemă, ci ca pe o copilă nestiutoare care are lipsă de ajutorul lui.

Iată, i-a fost de-ajuns să audă strigătul vieții ca să înțeleagă! Combinațiile intelectului nu i-au folosit la nimic. Junghul ce i-a trecut prin inimă la vorbele de foc ale Vilmei, simțirea i-a descoperit adevărul!

Și, cum o contempla acum, liniștit și împăcat, îi veni de-odată gîndul: nu cumva și întrebările acele din seminar au rămas fără răspuns tot din pricina asta? Nu avuse dreptate mama sa cînd i-a spus: „Pe Dumnezeu viața ți-L arată?”

I se părea că iese atît de ușor, de nevățamat, din descoperirea asta, încît iubirea sa nu poate fi decît înmormintată. Îi va ținea locul necuprînsa înduioșare cu care se uita acum la Vilma. Credea că, acum îndată, vor putea trece și la deslegarea întrebărilor din seminar. Cu o singură lovitură să facă lumină deplină în viața lui. Să nu mai fie un om neisprăvit! Să alunge din mădularele sale boala aceia de care s'a molipsit în seminar. Să intre și el, în sfîrșit, în viață!

Abia o hotărî pe Vilma să cîneze.

— Acum pot să-ți spun liniștit un lucru, zise el. Azi dimineață m'ai miștit!

Vilma nu înțelegea.

— Ai spus că ai adormit asară cu lampa aprinsă. Dar ai stîns-o numai cînd am venit eu. Atunci te-ai și culcat.

— Ai dreptate, zise Vilma, zîmbînd. M'ai văzut pe fereastră?

— Nu! Azi dimineață am și crezut ce mi-ai spus. Dar acum înțeleg multe lucruri pe care înainte cu un ceas nu le înțelegeam. Știu și ce ai făcut aseară pînă la miezul nopții.

— Cu neputință!, răspuse femeia cu uimire.

— Ai cercetat toaletele tale. Ai făcut combinații: ce ți-ar mai trebui, ce s'ar putea drege, draguț, să fie ca un lucru nou.

— Așa e răspuse Vilma, oprindu-și furculița pe care o ducea în farfurie.

— Și mai știu, continuă Vasile, și gândirile pe care le aveai când îți cercetai toaletele. Eu nu eram de loc amestecat în acele gânduri...

Vilma nu răspuse. Mirarea crescuse în privirile ei clare punând parcă un simbure de umbră, în fundul lor. Notarul zîmbi.

— Vez c'am ajuns năsdrașan? Dar să lăsăm toate acestea. Am să-ți spun ce mă supun voinții tale. Vom primi și noi un ofițer în cvartir. Dar cu o condiție.

Femeiușca se înveseli, umbrele-i dispărură din priviri.

— Care e condiția?

— Să-mi spui pentru ce te-ai ascuns aseară de mine? Pentru ce nu ai lăsat să te văd și eu cum îți cercetezi toaletele? Pentru ce te-ai făcut că dormi și nu dormeai? Îți era teamă de ceva, teamă de mine?

Vilma se gândi pușin.

— Nu, răspuse apoi cu hotărîre. Dar aveam eu plăcerea să mă aflu singură cu vestmintele mele, să le mîngîi, și de asta să nu știe nimeni! N'ai avut nici odată plăcere în astfel de de îndelungi nișiri?

— Nu, răspuse Vasile fără să mai zîmbească. Dar cred că ai vorbit sincer, condiția ai înlăturat-o și vom avea și noi pe ofițerul nostru.

Vorbiră apoi, cu ușurință mai mare ca oricînd despre o mulțime de lucruri în legătură cu războiul. Vasile Grecu se simțea într-o măsură oarecare apărătorul, protegitorul Vilmei, și era mereu liniștit, mulțumit de situația adevărată în care se afla în sfîrșit.

Numai după ce stînsese lumina și se lungi în așternut, își dădu sama că în el se închegase deplin pustiul cu care venise din cancelarie, de pe uliță; se închegase și se schimbase într-o bală amară. O iubia pe Vilma, iubirea nu murise, cum crezuse el; și abia acum știa că iubise o statuie pentru el și că nu mai putea avea nicio nădejde s'o învieze în viitor.

Va învia-o, poate, altul, dar nu pentru dînsul. Închîpuirea, cu jocul ei arzător, îi arătă pe acela pe care-l va iubi Vilma și înșira scene de dragoste mare. Simțirea, rănită, înveninată din rădăcinile vieții,

i se răsvrătise, sîșîindu-i inima. Îi venia să blesteme viața, dar mai ales să se blesteme pe sine. El, omul cel neisprăvit, a fost de vină la întreaga nenorocire. Trebuia să vadă, să simtă, încă înainte de căsătorie, că fata nu-l iubește, că poate încă nimic nu i-a trezit inima, n'a deșteptat-o la viață. Și, de sigur, acesta din urmă e adevărul. N'a văzut-o el, nu a spus însăși că se simte ca într-o închisoare, că-i vine să izbucnească din carapacea ce-i ține trupul și sufletul legat? Dar el n'a văzut nimic, n'a înțeles nimic!

Balta pe care i-o făcea pustiul amar din suflet se răspîndea în răs-timpuri în ființa lui întreagă. Amărăciunea parcă mai potolia chinul simțirii rănite. Îi venia să se zvîrle în pat ca un șarpe pus pe jar.

Dar nu se mișca. Rămase întins pe spate cum se așezase. Via în el ceva mai puternic decît chinul înveninat și arzător, mai tare decît amarul părerilor de rău, mai poruncitor decît pornirea spre geamăt ce i se ridica din adîncurile vieții; conștiința lui îi spunea că el abia acum se află în situația cea adevărată, că nu are niciun drept nici să suspine, nici să se tîngue, nici să sperzeze, nici să pizmuiască pe altul. Și, după cum, terminînd seminarul și dîndu-și sama, că nu e un creștin deplin convins, fu gata să părăsească o carieră pentru care se pregătise, din pornirea glasului lăuntric din el, al firii sale fundamentale și esențial cinstite, tot astfel acum, după ce deslegase problema cu care trăise un an și jumătate supt un acoperiș fără s'o înțeleagă, aceeași fire lăuntrică a sa, îi spunea că nu mai poate avea nimic cu Vilma, după cum înainte știuse că nu mai poate avea nimic cu preoția.

O prăpastie îl îndepărta de hironire, o prăpastie îl despărțea de Vilma. Conștiința îi spunea limpede acest adevăr, conștiința care pleca din tainele unei firi adînc cinstite, care recunoaște și se închină adevărului.

Și glasul lăuntric îi poruncia liniște, și porunca lui era mai tare decît singerarea durerii fără hotar.

Deci nu-i scăpă niciun geamăt, nu făcu în pat nicio mișcare. În curînd putu auzi respirarea regulată a Vilmei care adormise. Chinul nu și-l putea smulge din trup, amarul nu-l putea potoli în suflet, dar avea putea să sufere în tăcere.

Nu-și dădu sama cînd adormise. Dimineața nu știa dacă a dormit ori se cufundase numai, înecîndu-se, în pustiul din sine. Capul era

greu, trupu'nțepenit; poate nu făcuse o singură mișcare noaptea întreagă. Dar de un lucru își dădu seama îndată ce fu în picioare. Fusese mai greu de trăit ieri decît azi. Cu toată întepenirea trupului se simțea azi cu mult mai ușor, mai vesel chiar. De bună samă era mai limpede și mai gata de muncă. Scăpase de-o minciună. Avea supt picioare teren solid. Știa ce să creadă și cum să se poarte cu Vilma. Porni la slujbă înviorat.

Între scrisorile rămase de ieri, găsi una înaintea căreia rămase uimit. O mai citi odată. Fratele său Petru era chemat să se presinte în douăzeci și patru de ceasuri la unitatea de honvezi căreia îi aparținea, pentru încorporare.

— E cu neputință, zise el cu voace tare. Trebuie să fie o greșeală. Petre Grecu, al treilea învățător din Cozla, fusese scutit pentru a nu rămînea școala pustie. Ceilalți doi învățători erau de mult înrolați. Va fi iarăși o încercătură, cum a fost și înainte cu un an și jumătate, își zise notarul, — cum se poate să rămînem fără nici un învățător? Dar cite alergări vor fi de ăpsă iar!

El luă hirtia și porni la școală. În curtea primăriei se întîlni cu plutonierul dela postul de jandarmi.

— Aș avea o vorbă grabnică cu d-voastră, domnule notar, zise plutonierul, după ce salută.

Vasile Grecu se opri.

— Poftim!

— Ați primit un ordin de chemare pentru domnul învățător, frațele dumneavoastră?

— Da! Acum am desfăcut poșta. Cred că trebuie să fie o greșeală.

— Așa cred și eu. Dar cumnealui trebuie să se presinte încă astăzi.

— La el plecasem și eu, domnule plutonier. Va pleca, de sigur. Va duce și dispensa. De aceea mă grăbiam.

— Așa dar nu mai e nevoie să-ți avizez și eu?

— Nu, domnule plutonier.

Jandarmul salută și plecă. Notarul porni întins la școală. Peste optzeci de capete de copii mărunței se întorceau spre ușa ce se deschise, apoi se ridicară toți, abia răsărînd de-asupra băncilor, și ochii lor priviră mirați la notar. Nu-l mai văzură intrîndu-l în școală.

Vasile nu-și putu reține un zîmbet.

— E ca'ntr'un stup aici, Petre!

— Ce să fac! Aduc cite trei clase într'o sală. Și citi vin acum

la școală? Niciun șfert din vremurile normale. Vin aceia pe cari mamele nu au la ce-i folosi.

Notarul nu-și mai putea lua ochii dela copii.

— Dar nu cred să aibă toți vîrsta de școală.

— Vezi bine că nu! Sînt aici și de cinci și de patru ani. Mamele cu cei mai mari merg la lucru. Cu cine să-i lase acasă? Dar știu că n'ai venit să faci inspecție, zise Petru c'un fel de teamă în glas.

— Ai dreptate. Trebuie să pleci imediat să te prezinți la unitate. Iată ordinul. Se 'nțelege că-i vorba numai de o încurcătură. Nu ești scutit pentru serviciu. Dar pentru aceia trebuie să te prezinți la termen. Știi tu cit sînt de stricte azi legile pentru noi. Iți vei duce și ordinul de dispensă.

Petru pâlise la față de îndată ce începu Vasile să vorbească.

— Mă așteptam la asta, oftă el.

— Pentru ce te așteptai? Nu ești dispensat?

— Au mai fost și alții. Și mulți dintre ei sînt azi pe front, dacă vor mai avea zile.

— Se poate și asta. Cit te privește însă, sînt sigur că e vorba numai de-o greșală.

Petru clătina din cap, apoi porunci copiilor să se ridice pentru „Tatăl nostru”. Geamurile se cutremurau de rugăciunea spusă cîntat, de clasa întregă. Băieții cari nu erau de vîrsta școlii la rugăciune se simț au în rînd cu toată lumea. Vr'o doi, cari, se vede, veniră pentru întîia oară, se uitau cu capul strîmb la gurile celor mărișori cari spuneau rugăciunea. Un prichindel din banca a treia, lingă geam, se ridicase, uitîndu-și degetul în colțul gurii.

— După amiazi nu veniți la școală, băieți. Am un drum pînă la oraș și nu voi fi acasă, li porunci dascălul.

Cei doi frați ieșiră, lăsînd în urma lor o larmă argintie.

— Cred că de data asta nu e glumă, începu vorba Petru cit ce ieșiră în drum.

— Știi că mă mir, răspunse notarul. Cînd ești dispensat pentru slujbă, la o școală cu trei puteri didactice, cu sute de elevi, ce te poate face să te indo ești?

— Am eu de mult o presimțire, răspunse cu fața întunecată Petru.

— Ei, presimțire!

— Și mai am pilda altora, cum ți-am spus.

Dascălul era cu patru ani mai vîrstnic decît notarul. Era un om voinic, cu spate late, cu grumazii puternici, mai înalt decît Vasile.

L-ar fi putut duce pe notarul subsoară, așa părea de uscat și de puțîntel pe lingă el. Era brunet și Petru, cu obraji mari, fini, cu sprincene stufoase. Nu prea făcea el brînză multă în școală, slujba îl cam plictisise, dar acum, în vreme de războiu, ținea morțiș la ea, ba chiar se făcuse mai harnic. Lucrul de căpetenie era că școala îl scăpa de primejdia morții, și, al doilea, poate tot așa de însemnat pentru Petru, ca și întîiul, că, rămîind acasă, își putea lucra pămîntul. Și nu numai moșia lui, ci și partea notarului. Vasile nu avea vreme de economie, și Petru făcea bani buni. Mai ales de vr'o doi ani de cînd se scumpiseră foc bucatele și vitele. Unde nu s'a ridicat el în vremea asta? Iși plătise toate datoriile, începînd cu cele rămase dela bătrînul, mai cumpără opt jugăre de pămînt, zidise un grajd nou. Și înainte îi plăcea să muncească pentru a aduna, dar, de cînd văzu cu cită ușurință se poate îmbogăți un om cu pricere, lăcomia lui crescuse, și a lerga de dimineață pînă seara după trebi, uitîndu-și adese ori de școală, de cele mai multe ori punînd băieți mari să-i țină locul în clasă. Lelea Ana era foarte mulțumită cu el, cînd îl vedea că are dragoste de pămînt, dar mai ales că asudă să crească moștenirea părintească. Cite zile negre nu i-a făcut răposatul cu risipa lui! Altfel, cu moșie de treizeci de jugăre, fruntea locului, ar fi ajuns el să cunoască băncile?

Cei doi frați înaintau pe ulița largă, pustie a satului, și vorbeau de trîznetul acesta ce căzuse pe capul lui Petru, și nu numai pe al lui, spunea Petru, ci și pe al bătrînei, pe al părintelui Mihuleț, so-crul său, dar mai ales pe capul Anastasiei, soției sale.

Vestea era într'adevăr cu urmări de trîznet pentru Petru, de și, spunea el, o presimțise. Adevărul era că se temea mereu de ea, Ziua, noaptea, atrîna de-asupra capului său ca sabia din poveste. Temerea neîntreruptă îl făcu să creadă în presimțire, căci frica îl deștepta toate primejdiile războiului, îi arăta prăbușirea gospodăriei sale de acasă, și el trăi dela începutul războiului cu vedeniile acestea în suflet. Poate și necurmata înfrigurare în care trăia, teama de ziua de mine, îl făcu să se zdrobească în așa măsură după avere.

Apoi mai era un motiv pentru care Vasile nu reușia să-l convingă pe dascăl, în drum spre casă, că e vorba numai de o încurcătură a celora ce poartă cata-

stifele armatei. Petru simțise în totdeauna că, odată înrolat, nime nu-l va mai putea scoate din armată. Aici ar fi putut vorbi dascălul despre presimțire.

Astfel treceau vorbind pe drumul pietros. De două zile nu plouase, tina cleioasă, gălbuie, a drumurilor din Cozla, se învîrtoșase și prinșese pe deasupra un poleiu. Era pe la sfîrșitul lui Maiu, vremea umblase potrivită pentru a adevări zicătoarea: „Plouă în Maiu, mîncăm mălaiu!” Tot satul harnic de-a purta sapa, de-a aduce apă din vale, de-a legăna un copil, era din zori la prășit.

Ulițele erau pustii, porțile zăvorite, cele mai multe ferești cu obloanele de lemn, vâpsite verde, închise. Prin țarcurile de supt șoproane, mugea ici și colea cite un vițeluş cu botul umed și fraged. Rar lăpăia vr'un ciine. Pe la porțile răsăria unde și unde vr'o babă încărîgată. Din unele case pătrundea strident orăcâit de broscou. Bătaia lui Dumnezeu, nu alta, pe femeile asupra cărora s'a abătut lehuzia pe vremea asta, cînd își arde pămîntul sub tălpi de graba lucrului la hotar.

Era un senin înalt în văzduh, liniștit și nepătruns; se cobora în zori departe pe umerii dealurilor de graniță ai hotarului Cozlei, îmbrășîndu-l cu ace-ași nepăsare, ori în ace-ași dragoste, ca și în vremurile bune. Ce-i păsa lui că nu mai sînt ochii să-l privească, ce-i păsa că toate fețele erau plecate de-asupra pămîntului de o putere tot mai mare, pe măsură ce se impuținau brațele lucrătoare din sat?

În răstimpurile cînd conversația poticnea între cei doi frați, prinși amîndoi de alte gînduri, Vasile Grecu își adîncea privirile în pustiul satului. De puține ori avuse prilejul să-i vadă înfățișarea, străbătîndu-l în lungime, în ceasul cînd munca începuse afară la hotar. Dimineața, cînd mergea la lucru, mai treceau încă pe uliți destule femei întirziate cu mărunții după ele, mai treceau cară, pluguri, pe lingă care mergeau cu gravitate, cu pași de stăpin, femei sau bătrîni, cari au trebuit să aștepte să isprăvească întîiu alții cu aratul, cu căratul gunoiului. La amiazi ulițele se umpleau iarăși de viață, cînd el se înapoia pentru masă. Veniau băieții cu vacile pe care le așteptau vițelii cruzi, cari nu puteau răbda pînă seara; veniau femei care aveau acasă vr'o bătrîna, să ducă fier-tura la lucrători. Iar, cînd începea să însereze, pustiul era alungat de pe ulițele satului.

(Va urma.)

Moartea lui Balzac

de Victor Hugo

La 18 August 1850 soția mea, care visitase peste zi pe doamna Balzac, îmi zise că Balzac e pe moarte. Plecai în grabă la el.

Domnul de Balzac suferia de optsprezece luni de o hipertrofie a inimii. După revoluția din Februarie plecase în Rusia și acolo se însurase. Cîteva zile înaintea plecării sale îl întâlni sem pe boulevard; el se căina și răsufla zgomotos. În Maiu 1850 se întorsese în Franța, căsătorit, bogat și muribund. La sosire avea picioarele umflate. Il căutau patru medici. Unul dintre ei, d. Louis, îmi zise la 6 Iulie: «Nu are șase săptămîni de viață». Era aceiași boală ca și la Frederic Soulié.

La 18 August, unchiul meu, generalul Louis Hugo, era la mine la dejun. După masă îl părăsiu și luău o birjă, care mă duse în Avenue Fortunée Nr. 14, în cartierul Beaujon. Acolo locuia d. de Balzac. El cum-părase resturile hotelului d-lui de Beaujon, cîteva clădiri care scăpaseră prin întîmplare de dărîmare; mobilase aceste încăperi minunat și își crease astfel un mic hotel delicios, a cărui poartă principală dădea pe Avenue Fortunée, în timp ce grădina fu înlocuită printr'o curte lungă și îngustă al cărui pavaj era întrerupt din cînd în cînd de dungii de gazon.

Sunai. Luna era împînzită de nori. Strada era pustie. Nu venia nimeni. Mai sunău odată. Ușa se deschise. Apăru o servitoare cu o luminare.

— «Ce dorește, domnul?» zise ea. Plîngea.

Îmi spusei, numele. Fui lăsat să intru în salonul din parter, unde pe o consolă în fața căminului se găsea bustul colosal de marmoră al lui Balzac de David. O luminare ardea pe o

masă bogată ovală care se afla în mijlocul salonului și care în loc de un picior avea șase statuete aurite de un gust minunat.

Veni o altă femeie, plîngea și ea, și îmi spuse:

— Moare! Doamna s'a retras. Medicii l-au părăsit de ieri. Are o rană în piciorul stîng. Acolo e arsura. Medicii nu știu niciun remediu. Ei spuseră că idropisia domnului e o idropisie șoricoasă, o infiltrație, acesta e cuvîntul lor, că pielea și carnea sînt ca slîcina și că este imposibil să i se facă o puncție. Ah, da, luna trecută s'a lovit domnul de o mobilă împodobită, pielea s'a rupt și toată apa pe care o avea în trup a curs afară. Medicii au zis: Stăi! Asta i-a speriat și de atunci i-au făcut împunsătura. Ei și-au zis: să imităm natura. Dar s'a adăogot de-odată un abces la picior. D-l Roux l-a operat. Ieri au îndepărtat aparatul. Rana în loc să fi supurat, era uscată și arzătoare. Atunci au zis: E pierdut! și nu s'au mai întors. Am trimis după patru sau cinci de-ai lor. Toți au răspuns: nu mai e nimic de făcut. Noaptea a fost rea. Azi dimineață la orele nouă domnul nu mai vorbea.

Doamna a trimis după un preot. Preotul a venit și a dat domnului masul. Domnul a făcut semne că înțelege. După o oară a strîns mîna surorii sale doamna Surville. Dela unsprezece horcăie și nu mai vede nimic. Nu va trece noaptea. Dacă voiți, pot să l vestesc pe domnul de Surville care încă nu s'a culcat.

Femeia mă părăsi. Așteptău cîteva minute. Lumina lumina abia strălucitoare rînduală a salonului și minunatele tablouri de Porbus și Holbein care atîrnau pe pereți. Bustul,

de marmoră domina nelămurit în această atmosferă posomorîtă ca strigoii omului care zăcea pe moarte. Un miros de mort umplea casa.

Domnul de Surville intră și-mi adevări tot ce-mi spusese servitoarea. Cerui să văd pe domnul de Balzac.

Trecurăm printr'un coridor, urcarăm o scară ce era acoperită cu un tapet roșu și încărcată cu obiecte de artă, vase, statui și tablouri, apoi trecurăm printr'un alt coridor și observău o ușă deschisă. Auziu un horcăt tare și fantomatic.eram în odaia lui Balzac.

În mijlocul odăii era un pat. Un pat de mahon, la ale cărui extremități erau prinse vergele și curele, o pregătire care avea de scop să miște pe bolnav. D-l de Balzac zăcea în acest pat cu capul răzimat pe o grămadă de perne, înălțată cu perne roșii de pe divan. Fața lui era violetă, aproape neagră, aplecată spre dreapta, bărbia neîngrijită, părul cenușiu și tăiat scurt, ochii deschiși și fixi. Il priviu din profil și el sămăna astfel cu Împăratul.

O femeie bătrînă, îngrijitoare, și un servitor stăteau în picioare de-amîndouă părțile patului. O luminare ardea pe o masă, o alta pe o comodă după ușă. O vasă de argint era pe mesuța de noapte. Omul acesta și femeia aceasta tăceau într'un fel de groază și ascultau horcătul zgomotos al muribundului.

Luminarea de lingă pat lumina puternic tabloul unui tînăr rumân și surizător, ce atîrna aproape de cămin.

Din pat venia un miros ne-suferit. Scuturăi plapoma și luău mîna lui Balzac. Era plină de sudoare. O strînseu. El nu răspunse strîngerii.

Era aceiași odaie în care-l visitasem cu o lună mai de vreme. Atunci era vesel și plin de nădejde, neîndoindu-se de însănătoșirea sa, arătînd rîzînd

abcesul. Am vorbit vreme îndelungată și am discutat politică. El îmi reproșă demagogia mea. Era legitimist. Îmi zise: «Cum ai putut renunța cu atîta veselie la titlul unui pair de Franța, cel mai frumos după titlul de rege al Franciei!». El îmi mai zise: «Am casa d-lui de Beaujon, fără grădină, dar cu o galerie spre bisericuța de la colțul străzii. Am aici la scara mea o ușă care duce la biserică. O învîrtitură de cheie și sînt la slujbă. Țiu mai mult la galeria asta decît la grădină». Cînd îl părăsiu m'a întovărășit mergînd cu greu, pînă la scară și-mi arătă ușa aceea, după care strigă nevestei sale: «Înainte de toate să i arăți bine lui Hugo toate tablourile mele».

Ingrijitoarea îmi zise: — În zorii zilei va muri.

Coborîu cu figura aceasta de plumb în minte; cînd trecui prin salon, găsiu bustul nemișcat, nesimțitor, mîndru și strălucind vag și comparău moartea cu eternitatea.

Intors acasă, era o Duminică, găsiu mai multe persoane care mă așteptau, printre care pe Riza-beiu, ambasadorul Turciei, Navarete, poetul spaniol, ducele Arrivabene, un exilat italian. Li spuseiu: Domnii miei, Europa e pe cale să piardă un mare spirit.

Muri peste noapte. Număra cînzeci și unul de ani.

*

Inmormîntarea avu loc Miercuri.

Întăiu fu expus în capela Beaujon și trecu acea poartă, a cărei cheie îi era mai scumpă decît toate grădinile paradisiace ale fostului arendaș general.

Giraud îi făcu încă în ziua morții sale portretul. Au voit să-i iea masca, dar n'a fost cu putință, atît de răpedea fost descompunerea. Dimineața, după moartea sa, lucrătorii cari voiau să iea masca găsiră fața pocită și nasul căzut pe obraz. Il pu-

seră într'un sicriu de stejar cu dublu capac de plumb.

Serviciul funebru avu loc la Saint-Philippe-du-Roule. Lîngă acest sicriu mă gîndii că tot aici fusese botezată a doua mea fiică și de atunci nu mai văzusem biserica. În amintirile noastre se ating moartea și nașterea.

Ministrul de Interne, Baroche, veni la înmormîntare. În biserică stătu în apropierea mea, înaintea catafalcului, și din cînd în cînd îmi vorbea. El zise:

— A fost un om excelent. Eu ziseiu: A fost un geniu. Convoiul trecu de-acurmezișul Parisului pe bulevarde pînă la Père-Lachaise. Cădeau picături de ploaie cînd părăsirăm biserica și cînd sosirăm la cimitir. Era una din acele zile cînd cerul parcă plînge cîteva lacrimi.

Tot drumul îl făcurăm pe jos. Mergeam pe dreapta la căpătîiul sicriului și țineam în mînă

un ciucure de argint al capului. De cealaltă parte Alexandru Dumas.

Cînd ajunserăm la groapă, care era sus pe movilă, acolo era adunată o mulțime nesfîrșită; drumul era rîpos și îngust, caii trăgeau numai cu greu dricul ce aluneca mereu înapoi. Mă treziiu între o roată și un mormînt. Cit pe ce să fiu zdrobit. Privitorii ce se aflau pe mormînt mă ridicară la ei.

Sicriul fu coborît în mormîntul ce se afla în apropierea lui Charles Nodier și a lui Casimir Delavigne. Preotul rosti ultima rugăciune, iar eu spuseiu cîteva cuvinte. În timp ce vorbiam soarele apunea. Întreg Parisul îmi apărea în depărtare în ceața strălucitoare a apusului.

Aprorape, la picioare cădeau azvîrliturile bulgărilor în mormînt și eu fuiu întrerupt de zgomotul surd al țărnei ce cădea pe sicriu.

Henri Focillon

Expoziția de artă românească la Jeu de Paume

Nu departe de Voroneț, în după o amiază ușoară, în pacea dulce și solemnă a cîmpei românești, ce frumos țarau deodinioară am întîlnit în drum! Din cauza privirii sale așa de mîndre și dreaptă, strălucind de șiretenie și de duioșie, pentru statură și fața sa și pentru mîna întinsă cu o ușurință regală, aveam poftă să-i zicem: Bună ziua, boierule!

Cuvintele pe care ni le adresă în limba sa străină, nu le înțelegeam, ne fermecau prin tonul lor de nobilă blîndețe. Îl priviam cum se depărta ca și cum vedeam plecînd un prieten, nu aplecat supt robie, ci mîndru și liber pe cîmpul lui.

Acest domeniu strîmt, îl dăduse în feudă, strămoșilor săi, Ștefan, Domnul Moldovii și lunga semînția rustică nu-l părăsise. Era înutul bisericilor pictate, pe unul din acele frumoase ziduri colorate cu vioiciune care arată supt cer, printre frunzișul verde a cărui umbră le străbate încetișor, încîntătoare rînduri de fresce și o întregă Bîbie în aer liber, în țara mănăstirilor încinse cu metereze al-

bite cu var, unde păzitorul, în picioare pe tunul său, chiamă pe credincioși printr'un lung semnal pe care-l răsfrîng și-l duc departe buciumele ciobanilor...

Omul și peisagiul său, amintirile ca e-l întovărășesc în lungul secolilor și de care nu se desparte, memoria mi le presintă pe pragul expoziției de artă românească, ca pe imaginea simbolică a virtuților unui pămînt minunat și a unui mare popor. O rasă nu econstantă todeauna întinsă egal. Istoria o amestecă cu violență cu omenirea, amenință să o desfacă în elementele sale. Le unește din nou, le îndoaie sub sclăvie, le răspîndește în libertate.

E o dramă a lui Shakespeare, sau mai curînd urmarea rău adunată a fragmentelor unei tragedii pierdute, unde trec figuri ciudate, duse de refluxul năvălitor al unei victorii sau al unei înfrîngerii. Nicăeri această desordine și această lumină întunecată n'au fost mai sensibile ca în locurile unde pare că se isorăvește Europa și începe

Asă, la hotarele a două lumi, a două clime și, dacă se poate zice, a două suflete ale omului, pe un veșnic câmp de luptă. Dar în mijlocul acestor confuziuni Românul rămâne în picioare, și în această stă mărișia sa, aproape întreagă. Țeranul din Voroneț nu s'a schimbat, nici cel din Carpați și dela Dunăre.

Acesta este, cred, înfălesul Expoziției deschise la Jeu de Paume. Admirabilul peisaj francez, în care piatra și verdețea, pe malurile Seinei, nu departe de castelul regilor, se unesc ca să formeze cea mai trainică armonie, este în adevăr, un loc bine ales pentru frumoasele lecții senine, pentru o interpretare gândită și simțită a prezentului și trecutului popoarelor. Se văd aici succedându-se minuni rare și numele cele mai scumpe Occidentului. Rembrandt, van Eyck, Memling, Holbein au întrecut pe vechii pictori cari, pe zidurile bisericilor, au fixat energic trăsăturile Domnilor donatori, ale strămoșilor lor, ale sfinților patroni, argintarii, țesătoarele, cusătoarele, ca și liricii gingași ai peisajului și ai vieții, contemporanii noștri...

Dar nu e locul să stabilim o comparație. Nu e vorba de un fel de concurs de capo d'opere. Ceia ce ni e înfățișat, e mai puțin un mare muzeu provizoriu, populat cu rarități, decît elocventul rezumat al unei istorii frumoase, proba unei culturi originale, puternică și subtilă, care, în lungul secolelor, desfășurată aptitudinile unei simțiri și isprăvește prin a ni picta un suflet.

Șase săli mari se succedă, supt o lumină intimă și pașnică, și fiecare din ele are însemnătatea sa proprie, ca și figura sa, în strînsa continuitate a întregului. Sînt mai întii artile populare, apoi maeștrii vii și înaintașii lor din secolul al XIX-lea. E în sfîrșit arta veche, reprezentată printr'o alegere minunată de broderii, podoabe de altar și acoperăminte de morminte, prin fresce, icoane, obiecte de argintărie. Și în fund, sub o ușă în acoladă, de un încintător gotic moldovenesc, strălucește cu blîndeță iconostasul dela Arnota, într'o capelă, unde s'a urmărit, nu să se reconstituiască un ansamblu de arhitectură, ci să se insule cu justețea atmosfera vieții religioase. La fiecare oprire în această plimbare de istorie și artă, în fiecare din aceste săli, aranjate cu o sobrietate rafinată, se impune un sentiment armonios și reculegere.

Chiar dela intrare sîntem în mijlocul, în nobila familiaritate a unei rase care inventează, ca să-și înfrumusețeze viața, o întreagă înflorire minunată. În lungul zidurilor, covoare mari, mai asămănătoare cu un strat de flori decît cu peisagii de pădure, cînd mărginite cu țările de o margine bogată și severă, cînd libere și fără margini, totdeauna cu o delicioasă subtilitate de colorii.

Roșul arzător și proaspăt, rosul aurorii și rosul floarei, albastrul adînc și ușor alternînd cu armonii mai surde și mai grave, amestecate cu negru și cafeniu auster pe care se ridică ramuri mari și corole largi, lungi de aur sau în culoarea frunzelor veștejite, buchete frumoase. Această vivacitate și varietate nu aparține Orientului. Sîntem la un popor de poeți și de colorisți, dar carei știu, din instinct, să-și ordoneze formele.

Nici o epocă mai bine ca a noastră nu e în stare să înțeleagă calitatea și interesul acestor capo-d'opere țărănești. Pretutindeni ele s'au asociat la renașterea artelor decorative care le-au ales adeseori ca modele și care în România sînt respectate și iubite cu pietate.

Pretutindeni, dela Baltica la Mediterana, pare că vine pînă la noi din adîncul timpurilor trecute, purtînd cu o patriarhală gravitate țesăturile, lemnul, ceramica sa, o societate foarte veche și foarte sănătoasă, dotată cu frăgezime primitivă și cu simplitate colorată. În timp ce civilizațiile urbane crei au o elită erudită și pretențioasă, fără încetare în căutarea înorîrilor, pămîntul păstra în adîncimile liniștite ale vieții țărănești, în monotonia zilelor, a temelor, o inspirație a tehnicii și daruri care ni se par tot așa de vechi ca și omul din Europa, și pe care nici o neliniște, nicio grijă nu le-au obosit sau înăsprit vre-odată.

Încă, în marele secol al naționalităților și al epopiei raselor, romanticismul începuse a se aplica asupra acestei comori; fiecare popor care se deșteaptă sau se întregeste, înțele să ia de-acolo cea mai prețioasă din arhivele sale morale; unei generații stoarse de estetică și de rafinare îi place să găsească acolo fondul veșnic al omului.

În istoria acestei Români deschisă la atîtea schimbări, expusă la atîtea influențe, arta populară represintă acordul major, forțele și minunile, care în cursul timpurilor s'au schimbat mai puțin.

Aceste broderii, aceste covoare și aceste vase, cine le-a făcut și cum? Din instinct și din dar, supt un

cer așa de dulce asămănător cu al nostru și care n'are strălucirea aspră a unui soare oriental, la umbra arborilor frumoși ai țării noastre, în căsuțele de lemn acoperite cu șindriță, mîni dibacii și frumoase, continuînd lîngă pămînt să fixeze, pe stofă sau pe argila colorată cu sucurile pe care le dăruiește larg drumul visurilor pe care le-a inspirat totdeauna. Rasă mîndră și solidă care s'a menținut întreagă, cu tot talazul iute al invasiilor, în Alpii Carpaților, refugiul și cetățuia sa, și în întăritura Bihorului, unită în elementele sale de Dunăre, care nu-i este numai vehicul, dar element de legătură pentru triburile văilor, fără ea despărțite unele de altele în marginile înguste ale tribului păstoresc.

Credincioasă încintătoarelor sale cîntece, unde nu știu ce nostalgie se împreună cu o veselie nervoasă, cum fata care joacă, se încruciează cu jucătorul și se unește cu el un moment în învîrtiturile horii, credincioasă pămîntului său, limbii sale, eroilor săi, credinții sale, ea este de asemenea cu aceiași aplecare către proaspăt, via vegetație și folklor-ului său, nevoia sa de a-și înfrumuseța viața, desemnele sale elegante, musicalitatea tonului. Pictorul olar înfloresțe vasul său, frumoasa țesătoare își inventează decorul, fata în ajunul nunții brodează rochia de cununie cum se povestește cum se respiră, fără caiete, de modele, dinveselie sufletească.

Opera lor este armonie, dar și expansiune. Ciobeanul sculptor de furci și de toiege, care cu virful cuțitului sapă în lemnul proaspăt un sistem de rosete, de spirale, de romburi și accente, moștenite poate din vîrsta de bronz, nu îndeplinește o treabă de rînd: la fel cu păstorul din Sicilia ciselînd idila păstorilor pe potirul de cișmir pe care ni-l întinde Teocrit, el își cîntă după amiaza largă supt soarele de munte. Cusătoarea nu repetă cu monotonie tema leneșă ca să înșele uritul unei trîndăvii de harem. Cu vioiciue, cu plăcere, ea inventează, și desemnul său ondulează ca un riu sub cer și ca un cîntec de pasăre.

Acest gust liber și curat, această ușurință inspirată determină cea mai fragedă, cea mai rizătoare varietate. Pe zidurile din Jeu de Paume, în cea dintîi sală, încintător omagiu țării virtuților sale naturale, iată ceia ce izbește mai întii: libertate poruncitoare a darului creator. Nu sînt lucrători cu privirea scurtă, cu memoria încilțită, ci artiști. Dar nuanțele gustului personal înșis dominate de

preferințe generale și de obișnuințele mediului. Pretutindeni pământul este același, ca și mai curînd genul său, dar provinciile au urmărit destine politice mult timp deosebite și n'au avut aceleași vecinătăți nici aceleași atingeri. Unele, ca Basarabia și Banatul, de unde vin, cu fantasia reliefulor de argint și de aur, aceste sorturi făcute din ciucuri lungi care ondulează ca părul unei femei, au fost atinse de Orient.

Oltenia este țară clasică: ea nu datorește Asiei splendoarea artei sale, ci datorește lirismul creator poeziei răscolite și echilibrului Mediteranei.

Aici nu sîntem nici la Slavi, nici în Islam, ci la coboritorii Dacilor, mult timp vecini și supuși legionarului roman și înaintea lui în legături cu orașele grecești dela gurile Istrului.

În valea Oltului, cînd ieși din trecătorile Carpaților se revărsară Romîni răspiși din Transilvania de Unguri în drum către Dunăre.

Acolo, în secolul al XIV-lea, cei dintîi voveozi istorici întemeiară independența munteană și fundară la Curtea-de-Argeș, Saint Denis-ul lor rustic. Pământul fiecărui națiunii are punctul său sensibil și cetățuia sa morală.

Poate că acolo, în cele din urmă îndoituri ale Alpilor transilvăneni, pe coasta dunăreană, nu leagănul, ci Atica sau Ile-de-France a geniului românesc, trebuie căutate probe permanente ale aptitudinilor sale mediteraniene. Nu vioiciunea levantină falsificată de bizantinismul degenerat pe care au făcut-o s'o cunoască, către sfîșitul regimului turcesc și numai în timp de un secol, Domnii fanarioși și clienții lor, ci sînt virtuți de o armonie adîncă, instinctivă, omagiu măsurii și dreptății, cea ce arată cel mai înalt umanism european.

Frumoase covoare oltenești, așa de fericit combinate, și de un geniu așa de ușor, în care viața formelor rămîne viață, fără să se asprească, fără să se usuce! Ramura este încă mlădoasă, cu foile sale aurite, pe albastrul întunecat al marginilor sau pe culoarea roșă și roșie a fondurilor. Pasărea nemișcată prin frunzișuri n'a fost prinsă de pasărarul reginei din Saba, ci este trecătorul familiar al cerurilor. Mica fiară care „se umflă în pene” în mijlocul covorului frumos din colecția Garoflid, nu este tigrul sau leușorul portalurilor, ci este pisica de casă. Totul este adevărat totu este la loc, cu o fantezie plină de bogăție,

plină de culoare, dar care-și ia modelele din viață și regula din judecată.

Simțul limitei lipsește Basarabiei: ea stîlîsează un motiv și-l repetă, fără să știe unde să se oprească. Asia îi impune obsesia multiplicității în identic; arhitectonica mediteraneană n'a învățat-o pozițiile definite, măsura care determină în spațiu un fel de cîmp închis, în afară de care nu e decît profuziune și haos. Dar ceia ce este ai ei, este gustul încîntător al unei game în același timp strălucitoare și surdă, plină de vioiciune și plină de duioșie, împărțind colorii rose, verzi, cenușii, aproape albe, buchete de primăvară ofilite pe fonduri mărețe negre sau de un brun foarte închis. Parcă ar fi fantasia unui nomad cercetată de amintirea florilor din singurătată și de umbra masivă a nopților.

Și el e un poet, un încîntător inventator de decor; pictorul vaselor. Operele sale sînt acolo, prezentate ca într'un muzeu pretențios și care nu vrea decît ceia ce e ales. A fi putut să fie înmulțite, căci ele sînt nenumărate, dar le-au ales și împărțit în două vitrine una consacrată ceramicii din Transilvania, cealaltă provinciilor vechiului regat.

Bun olar transilvănean, tu care știi să fixezi în atingeri sprintene și să faci să strălucească de o viață proaspătă mierla cu ochii rotunzi, cu ciocul galben, asemenea unei flori frumoase întunecat în mijlocul florilor strălucitoare, sau cerboaică nemișcată în fuga sa și fricoasă să nu cada în mina noastră pentru totdeauna, cît de bine ilustrezi pe La Fontaine!

Ici bogate ornamente albastre, pe care se sprijină și zdrobește penele, colindă cu o moleșală puternică smalțul lucios aurit; dincolo se deschide cu o umilă bucurie o grădiniță de sat; mai încolo nuanțele mai subtile care merg dela violetul clar pînă la cenușiiul ros, atenuează această vivacitate rustică. Acesta este darul frumos, măreț și țărănesc prin care Transilvania aduce în ceramica românească, cu darurile ei libere și fine, citeva elemente din Europa centrală. Însă, la Mediterana ne face să ne gîndim iarăși, olarul muntean și olarul moldovean, unul cu pământul său incrustat, cu decorul său care timbrează cu amintiri miceniene, coasta străchinilor și, pe farfuriile făcute mai modern, cu econom a sa elegantă și notele care cîntă.—celălalt cu un fel de sinceritate deschisă, o voluptate liniștită a tonului. Nimic mai priete-

nos, nimic mai puternic ca aceste flori frumoase de argilă pictate și fasonate de oameni, un reflect etern al cîmpurilor. Născute sub degete de țerani, ele miroasă a livadă și a cupator, dar poartă în smalțul lor ceva ca o curgere de isvor și ca o strălucire transparentă a cerului. Sînt flori și sînt fructe, bune de luat în mînă, de o exactă rotunzime, și mai sînt încă înfățișări mișcate pe buze surzătoare. Arta populară românească nu este numai bunătată, ea este omenie.

Prin naturalismul său viu și temperat, are calitatea armonică a răscolor mari care au văzut în univers, nu o umbră fugară sau o enigmă scinteietoare, ci domeniul omului, făcut după măsura sa, grădina viseșor fericite, recompensa lucrărilor sale.

Virtuțile decoratorilor aparțin unei excelente Europe, iar nu unui Orient difuz. Ele însemnă tinerețea verde a unei națiuni care se păstrează și se menține în cursul timpurilor, iar nu echivocul unei populații de hotare.

Să ne amintim că aceste broderii vin dela costume care nu s'au schimbat de loc din secolul în care le purtau războinicii sculptați pe columna lui Traian și să măsurăm vechimea și statornicia unui astfel de mediu.

**

Sălile de artă contemporană ne despart de vechea Romînie. Să le străbatem pentru a respecta ordinea timpurilor, pentru a căuta mai înainte un acord între formele seculare ale geniului național, în biserici și mănăstiri, și darurile sale născute așa de vii, așa de sensibile, în operele țărănilor. Ce ne învață arta religioasă de altă dată? Așa de hogată, nu este ea mai diferită? Și mai ales Bizanțul, tirgul influențelor celor mai depărtate și celor mai ciudate, și centrul lor de strălucire, nu a străbătut-o pînă'n fund? Nu e natural să fi fost astfel în acest Sud-Est european care suferi așa de mult timp influența Imperiului grec, văzu pe Turc prelungindu-i obiceiuri și care pretinse el însuși să continue fastul și ierarhia în curțile mici ale Domnilor creștini?

Trei portrete extraordinare, mai curînd niște apariții, se ridică în fundul perspectivei celor dintîi săli, și aceste portrete ne atrag, printre proaspetele și finele peisagii ale modernilor, ca și cînd ar fi păzitorii secretului vîrstelor, al magilor pe cari trebuie să-i ascuți. Nu sînt pictate pe pinză, pe lemn, sau pe

tencuiala fresurilor, ci, strălucitoare de aur, de argint, de galoane și găitane, brodate cu grosime pe cațifea cărămizie. Statura lor nu e menită să se ridice pe pereții vreunei camere de lux, ci să se întindă pe piatra mormintelor. Nu sînt portretele oamenilor vii de altă dată, ci comemorarea lor în moarte. Între doi seniori tineri îmbrăcați polonește, un fel de despot tatar, a cărui mantie se apropie de dalmatica și de caftan, a cărui față respiră tiranie și nu știu ce măreție: este Ieremia Movilă, marele Domn al Moldovei în secolul al XVI-lea. Acest satrap energic, care pare a fi un bastard din Bizanț și din Turcime, dus pînă la mormînt de fastul său barbar, o să ni descopere secretul și o să ne facă să simțim peste arta veche, geniul țării sale?

Arta religioasă în România a atîrnat totdeauna de porunca Domnilor, și s'a resimțit de variațiunea gusturilor lor. Nu era, ca în sec. al XIII-lea, în Franța, expresiunea directă a unui adînc înțeles social, în care monarhia poporul și episcopatul gîndiau în comun, nu tehnica catedralelor, ci semnificația și caracterul esențial al formelor arhitecturale și ale plasticii.

Aici, pe malurile Dunării și ale Siretului, aspecte multiple, bogate în: împrumuturi, printre care se poate vedea limpede, nu numai vitalitatea unui popor care, ocupat să apere prin răsboiu în dependența sa, se distinge în orice epocă prin fundații considerabile, ci și înrudiri cu Occidentul, mai mult chiar, un accent românesc, chiar cînd vorbește limba unei arte străine. Nu e vorba de un bizantinism care s'a supraviețuit în condițiuni artificiale și nesigure, ci de o funcțiune vie care asimilează și se reînnoiește.

Istoria monumentală, mai ales în Moldova, ar putea să confirme aceasta. Comisia românească a monumentelor istorice a avut dreptate țînînd să ne prezinte exemple. În lipsa monumentelor însuși excelente fotografii, reunite într-o sală adăugată, ni fac să cunoaștem mediul arhitectural cărui aparțin obiectele expuse și, pe pragul secției de artă veche, ne ajută mult să înțelegem sensul.

Și în valea Oitului, pe planul bizantin în forma de cruce cu cupolă cu variante sîrbești, se văd ridicîndu-se clădiri de o arhitectură romană. Arcaturile elegante oarbe, care mobilează cu o savantă economie golul zidurilor bandele lambarde le recunoaștem cu emoție,

V a r ă

*Nori de praf se'nalța albi de pe șosca,
Se tirăsc prin șanturi și plutesc agale;
Peste nesimțirea moartelor tartale
Pilpie văzduhul, bolta arde grea.*

*Soarele — o gură de cuptor incins, —
Varsă peste țărini ploaie de vâpae:
Supt povara veru griul își indoaie
Spicele bălane; cîmpul pare nins.*

*Desfătînd în taină chip neasemuit,
Biruind vrăjmașa zuelor ardoare,
Minară treci prin toate și cutezătoare,
Iuimă păgînă, dor neostoit.*

V. Cîrlogea

căci le-am văzut în peisagile Mediteranei între pin și chiparos, în Franța de Sud, în Italia, în Spania orientală, și mai departe, mai sus, în țările Meusei și ale Rinului...

Influență, nu, căci acest stil este stins în Occident de trei secole, cînd apare pentru întia oară în România, dar credincios unui foarte vechiu tip comun.

Cît despre biserica moldovenească din epoca frumoasă, secolul al XVI-lea, ea este de scrisoare bizantină sau sîrbească, dar a fost zidită în stil gotic: se prelungeste se înalță, e așezată pe contraforturi și străbatută de fereștruci flamboianți.

Dar minunea, — care nu se înflințește decît acolo, în cîteva biserici construite în Bucovina sub Petru Rareș, — acea Biblie mare pictată pe îmbrăcămintea exterioară, acei sfinți, acei apostoli, acei doctori, asemenea țeranilor glorificați, în picioare sub cerul lui Dumnezeu, în cîmpla frățescă, îmbrăcînd sanctuarul cu o întreagă liturghie multicoloră, dublată în interior cu mii de forme misterioase, mai tainic elocvente, în secretul locurilor consacrate, într-o atmosferă de tesaure, de mormînt și de peșteră, în care reflectul de argint al zilei luptă cu flacăra de aur a luminărilor. Insușit, chiar în ajutorul robiei, splendoarea lui Constantin Brîncoveanu în decor și'n clădire nu este făcută numai într'un stil turcesc greoi. Cînd el pune să lucreze pe argintarul transilvănean și pe sculptorul de ornamente, în piatra linelului și'n lemnul de canat, o face după modele împrumutate dela ba-

rocul venețian, și după capriciul său neînfrînat. Și în unda unui lac singuratic reflectul schițat prin fațada palatului dela Mogoșoaia samănă cu un reflect al marelui Canal.

Domniile epocii mari, din sec. al XIV-lea pînă în sec. al XVII-lea, după ce i-am văzut aici brodați pe „epitafele” lor sau pictați pe zidurile bisericilor lor, nu-i mai putem modela în chip vag după imaginea pe care ni au lasat-o Fanariotii. Asupra acestor funcționariști greci concupți și servili, ieșiți din ghețoul elenic din Constantinopol și răpede suprimați cînd dispăceau vizirilor. Vechii șefi care conduseră mai întîi pe Munteni în contra Ungurilor și cari, rămînînd atașați prin legăturile vasalității feudale de coroana apostolică, dădura cei dintîi relief și trăinicie sentimentului național, ieșiau din profunzimea rasei. Erau coborîtorii acestor „juzi” care, în cursul erei pastorale, comandaseră patriarhal elanurile podișurilor și ale văilor. Dar să nu ne înșelăm. Înălțarea lor istorică este aceea a prinților cavaleri, nu a păstorilor epocii. În fundul sălilor dela Jeu de Paume, în acest mic sanctuar albăstru de noapte, în care strălucește iconostasul dela Arnota, în aurul său învechit, afumat, asămănător cu flacăra unei lampe, în fața unui tron de lemn al unui egumen sau a unui voevod, sub o vilrină de muzeu, iată proba nediscutabilă, regăsită în mormîntul unuia din șefii de altădată, succesor direct din Basarab.

(V. Cîrlogea)

CRONICA

Un poet american.

Numărul 7 al „*Vietii Românești*” prin articolul d-lui Dragoș Protopopescu: *Un mare poet american. Edwin Arlington Robinson* aduce o prețioasă contribuție la cunoașterea literaturilor străine. Părăsind drumul bătut al incursiunilor în literaturile bine cunoscute sau, măcar, îndelung cercetate ale poezioarelor europene d. Protopopescu ni înfățișează un amplu și erudit studiu asupra poetului american pe care „opinia generală îl dă ca cel mai mare poet al Americii de azi”. D-sa începe fixind un cadru general al poeziei pe de-asupra epocelor, a curențelor sau a limitelor de spațiu întrebându-se în chip logic dacă poezia europeană e adevărată și singura poezie („poezia citorva cerebrali extenuați?”), pe cînd rasa Yankeeilor înseamnă negarea artei, negarea poeziei.

Trecînd în revistă citiva din poeții americani și spicînd citeva din principiile pe care se razimă întreaga dogmă americană în artă, stabilește notele caracteristice ale poeziei americane.

„Poezia americană e poezia socială.” Ea înfățișează sufletul omului în mediul acesta copleșit de străduințe materiale, în mediul acesta de „um și oțel”; e „arta pentru comun-tare”.

În locul falsei poezii găsim o complexă deliteraturizare, un imediatism, o desbărare de toate parasităriile poetisante, care e „contribuția barbată a Americii la inspirația vremii”.

„Poezia americană a împăcat toată lumea cu un poet care face onoare criticii așa cum ceilalți îi fac numai incurcături.”

Cu Edwin Arlington Robinson, poezia americană a intrat în literatura un-iversală, începîndu-se, în acelaș timp, perioada eroică a poeziei americane moderne. Deși trăiește într-o comunitate democratică, poezia lui e profund contemplativă.

Descendent al celor o sută „părinți răzăcitori” stabiliți la 1620 în acel Nord al Neo-Angliei, el păstrează sobrietatea, rectitudinea de conduită cultul lîmbei care „caracterizează deopotrivă viața și opera puritanului poet.

Multe sale volume care totalizează cam vreo 700 de pagini, exprîmă pe cel mai întreg poet al zgomotoasei Americi.

Titlurile poemelor indică adesea preocupările poetului; ele sînt adesea persoane din viața de toate zilele sau din trecutul istoric. „Pre-tutindeni experiența directă a poetu-lui cu lumea felurită și comună, experiență canalizată de poet spre o idee năzărită sau închegată în tr'un tablou dramatic”.

„Drama ideii e într'adevăr nu cleul poeziei lui Robinson. Și, cum ideia e a Americanului, ea nu e abstractă; cum aparține unui puritan, e morală; și, cum drama ideii morale nu trăiește de cit în exemplare umane, iată-l pe poet în cău-tarea lor: omul bătrîn ducînd de mină un copil, omul care a sfîrșit și e singur, omul care fascinează și totuși e un netrebnic, faurește destinele altora și trece pe lîngă al lui propriu, mătusa nenorocită, dar iubitoare, unchiul Anan'a, cu profuziunea lui de credință în orice, etc.”

În „Flamond” găsim problema morală a vieții pusă „înalt și aproape de noi” ca în outine alte poezii. Convingerea morală face poezia sa ea e nervul principal, care ni dă „senzația unei existente deplin justificate,—una, credem, cu emotia estetică.—ceia ce face din morala lui Robinson poezie și din poezia sa un lucru consonant cu noi și plăcut ca un viciu”.

Reproducem, în traducerea d-lui Dragoș Protopopescu „Darul Domnului”, una din cele mai originale și puternice tratări ale Fecioarei Maria în literatură și poate cea mai frumoasă poezie a lui Robinson:

Darul Domnului

*De-un har pe care numai ea îl știe
Printre ai ei, de cer învrednicită,
Ea poartă o mîndrie cîvenită
De cea ce a fost așa să fie —
Cu pașii ei să urce scara
Aleșilor, din, var ce ieapă,
Ca umilit abia povoara
S'o poarte și să n'o priceapă*

*Imun de toți, și singur, și aparte
Înfăptuit din cer cu rază,
La fel cu nimenea din cer ce-au parte
Să fie fir de mame mai cu vază,
Eternul rod din anul grei
Străbuc uns, și așa îi ia
Vederile, că i-ar părea
Un sa-rilegiu să fie-al ei...*

*Se teme de-așa mult și bine
Cu ginău-abia de poate să învină*

*P nă la el,—cumva să nu-l atingă
Cu griji, necazuri sau suspine;
Îl vede parcă 'ntr'o spetează
De cer, și 'n vis i se năzare
Mărvrea unu om pe care
Nimic din om nu-l vizitează.*

*Poate c'a satului poveste
Î-o lua din purpură și nimb
Și-o țaimă i o lasa, în schimb,
De zîmbete printre neveste;
Cu vremea, 'n gura rea netoată
Nimic din el n'a rămînea;
Ea însă, albă ca o nea,
Păstra va gloria lui toată.*

*Până și cei ce-l văd prea bine
Nălfîndu se din suferință,
Prinși și bătuți să nu se 'ncline,
Ș'or svîrcoli de șovăință,
Cînt ea, de sirg, ae pe acuma-i
Cutege veacuri la pîcioare
Și cu nădejdă tremurătoare
L așează unde vrea ea numai.*

*Î face 'n suflet adăpost
De bunătate 'n ea rămasă.
— Dar, dacă rodu o fi să iasă
Mai rău decît în ea a fost.
Din faima i n'are să-i deștepte:
Ca sus, în visul ei de ieri,
Et va urca în vâgri căderi
De flori pe a cerurilor trepte.*

B.

Neo-pangermanismul Germaniei moderne. — S'au schimbat multe în me-an smul vietii sociale și chiar morale, a Germaniei de după războiu,—firește. A rămas, totuși ceva neclătinat: *pangermanismul*. Preoții lui Wilhelm al II-lea oficiază și astăzi, deghisați, în odăjdii schimbate, dar cu vechiul fanatism păgîn, propovăduînd despre destinele înalte ale neamului ales, despre triumful final al Culturii împintenate și cu căscă de oțel.

Mărturie stă o anumită direcție a literaturii germane contemporane, care oglindește o pornire responsabilă a spiritului public, a mediului moral din care această literatură se inspiră. Ș această mărturie e cu atît mai irefutabilă, cu cit ea se razimă pe reputația și influența considerabilă a trei scriitori, reprezentanții de fapt ai intelectualei germane și campioni ai pangermanismului postbelic: Thomas Mann, Hermann Keyserling și Oswald Spengler.

Cei dintîiu, Thomas Mann, are despre recentul războiu european o concepție cu adevărat prusacă, socotînd că acest războiu n'ar fi fost altăceva decît „o ridicare în masă a Germaniei în contra Romei” și „un act din eterna trage-

die care se joacă între vițiu latin și virtutea germană".

Herman Keyserling crede că viitorul este al unei rase alese, și localizează această rasă la Prusaci. Și doar Keyserling nu este un învechit — cum s'ar putea crede — ci un scriitor care exercită în sferele intelectuale ale țării sale o atracțiune miraculoasă și o influență extraordinară.

Pentru a răspîndi cât mai larg această filosofie, el înființează în 1920, la Darmstadt, așa-numita „Școală a Înțelepciunii“, și un organ de propagandă publicistică, „Calea desivirșirii“.

Însfirșit, Spengler, bufnița filosof, prevestitorul apropiatei dispariții a culturii moderne pentru a face loc nou i Kulturii teutone... El ajunge la acest raționament înlocuind pe Dumnezeu prin ideea de cultură, pe care-o arată că se înfățișează umanității în diferite încarnări succesive. Și nu e de loc greu să bănuiești că cea din urmă dintre aceste încarnări va fi aceea a „Kulturii“.

Atitea simptome ce arată neîndoiios că în Germania republicană de azi bintue cu furie microbul imperialismului.

O carte a lui Louis Barthou despre Wagner. Între iubirea pasională și genialitate s'a putut stabili, adesea, un curios raport de cauzalitate, care interesează, nu numai știința fenomenelor sufletești, dar și istoria celor mai puternice zămisliri ale spiritului uman... Într'adevăr, din cercetarea biografiei oamenilor mari se desprinde constatarea că la baza procesului de formațiune a operelor neprețioase, stă de multe ori amorul: melancolic și resemnat ca la Dante, profund și liniștit ca la Goethe, patimaș și desnădăjduit ca la Eminescu.

Un exemplu, pe lângă atitea altele, ni-l dă recentă carte a scriitorului și cunoscutului om politic francez *Louis Barthou*, tratând despre viața pasională a genialului compozitor și musicant Ricard Wagner (*La Vie amoureuse de R. Wagner*).

„Nici un om mare — scrie d. Barthou — n'a avut o viață amoroasă mai plină, mai frământată și în anumite ceasuri, mai tragică decît aceea a lui Wagner. Acest prodigios musician, a cărui artă a creat o lume nouă, a găsit în dragoste inspirațiunile sale cele mai frumoase. De la *Vasul Fantomă*, pînă la *Parsifal*, amorul, acel al inimei

ca și acel al simțurilor, inspiră și domină opera sa. Viața pasională a lui Wagner, luată în ansamblul său, se înfățișează ca o trilogie ale cărei personaje principale sînt Minna, Mathilda și Cosina“.

În interesanta sa lucrare, d. Louis Barthou ni dă portretul expresiv al fiecăreia din aceste figuri feminine, a căror cunoaștere explică părți caracteristice din opera nemuritorului artist

Iarăși Saint-Simon

„*Adevărata viață a lui Saint Simon*“ o descrie, pe bază de documente și serioase cercetări, d. *Maxime Leroy (La Vie véritable du conte Henri de Saint Simon)*.

Cartea, apărută în Maiu, anul acesta, corespunde cu împlinirea unui secol dela moartea precursorului doctrinei socialiste și are meritul să restabilească adevărul asupra unei personalități pe care admiratorii o trecuseră de mult în lumea basmului și a legendei.

E adevărat că însuși d. Maxime Leroy se arată a fi un mare admirator al contelui Henri de Saint Simon, pe care-l prețuiește ca pe cel mai profund filosof social, dar sentimentul acesta nu-l împiedică să arate cum a trăit într'adevăr și cine a fost pe vremea lui contele de Saint Simon. Și aflăm astfel despre origina modestă a filosofului care a fost rînd pe rînd: soldat, negustor de mărunțișuri, țesător, debitant de vinuri, impiegat la Muntele de Pietate, sub-bibliotecar al Arsenalului, agitator politic, filosof social.

„A fost mare domn și „sans culotte“, a cunoscut bogăția fabuloasă; a fost unul din regii modei; — și a murit în miserie aproape, după o agonie demnă de Socrate“.

Opăra lui strălucește printr'o neîntrecut de inteligentă înțelegere a stării sociale din acea epocă și prin bogăția ideilor. Opera aceasta închide nu numai ideile directoare ale doctrinei socialiste, ci deasemenea conține, în embrion, legile fundamentale ale pozitivismului, istoriei științifice, sociologiei, politice experimentale, al căror precursor poate fi cu drept cuvînt socotit.

Spiritul lui era atît de departe vazător, încît încă de prin anul 1814 a prevăzut o Societate a Națiunilor și un Brou internațional al muncii, așa cum le avem în ființă astăzi.

Revue Historique du Sud Est de l'Europe, Juillet-Septembre, 1925.

Pe lângă un număr important de articole istorice și filologice, „Revue Historique du Sud-Est Européen“ publică în numărul ei ultim partea întîiu din ciclul de conferințe pe care d. N. Iorga le-a ținut anul acesta la Sorbona, conferințe în care d-sa se ocupă cu prosatoriile realiști din România.

După ce în introducere d-nul Iorga relevă interesul ce are literatura noastră pentru istoria contemporană a Sud-Estului european. D-sa ne oferă un lung șir de caracterisări, ale scriitorilor noștri, dela Const. Negruzzi și pînă la Duiliu Zamfirescu. Vom reveni pe larg atunci cînd studiul va fi publicat în întregime.

BIBLIOGRAFIE

Au apărut:

■ N. Iorga — *Scrisori de Boieri și Domni*. (Ed. II. Editura Casei Școalelor).

■ Dem. Gălman — *Minciuni Nemuritoare, versuri* (Edit. „Geniului“).

■ Mihail Sadoveanu — *Insemnările lui Neculai Manea*, roman (Edit. Cartea Românească).

■ Mihail Sadoveanu — *Dureri înăbușite*, nuvele (Editura Cartea Românească).

■ Nicolae Pora — *Oglinda fermecută*, povești. (Colecția „Pagini alese din scriitorii români“).

Vor apărea:

■ N. Iorga — *Les Prosateurs Roumains du XX-me siècle*.

■ N. Iorga — *Istoria literaturii Românești*, Vol. I.

■ Ion Sân-Giorgiu — *Lirica Germană Contemporană*.

■ Ion Sân-Giorgiu — *Antigona* (trad. după Hasenclever).

Universul Literar

Cuponul Nr. 20.

Strângeți complet aceste cupoane și veți lua parte la premiile „Universului“ printre cari **2 CASE** și **2 VILE**.

— Tragerea în toamnă citiți în „Universul“ lista premiilor.